

مطالعه اکومورفولوژیکی و فیزیولوژیکی گیاه دارویی آنغوزه و اثرات فارماکولوژی درمان اختلالات گوارشی

محمود جنت^۱، علی قادری^۲

۱- پایه هشتم دوره متوسطه اول، دبیرستان پیشتاز شهید کاخکی، اداره آموزش و پرورش ناحیه ۷ مشهد

۲- استادیار گروه گیاهان دارویی، دانشکده فنی و مهندسی، مؤسسه آموزش عالی اقبال لاهوری مشهد

Email: mahmoodjannat87@gmail.com

Email: Ghaderi885@yahoo.com

چکیده

سابقه درمان بیماری ها با گیاهان دارویی به قدمت تاریخ زیست انسان بر روی کره زمین است. گیاهان دارویی حاوی مواد اولیه و موثر در درمان و نیز پیشگیری از بسیاری از بیماری ها می باشند. تعداد زیادی از داروهای شیمیایی نیز منشا گیاهی دارند، داروهای پرکاربردی چون مورفین، کدئین، آتروپین، دیگوکسین و ... همگی منشا گیاهی داشته اند. گسترش طب سنتی موجب شده است تا پزشکان و محققان به آن گرایش یابند و تحقیقات وسیعی برای یافتن فراورده ها و مواد طبیعی دارویی گیاهی انجام شود و چه بسا پژوهش در مورد گیاهان دارویی منجر به کشف انواع جدیدی از داروهای مفید نیز بشود. آنغوزه با نام علمی *Ferula assafoetida* L. گیاهی دارویی، علفی، منوکاریپیک و چند ساله از تیره چتریان که خاستگاه اصلی آن استپهای ایران و مناطقی از افغانستان می باشد. صمغ الثورزینی این گیاه از گذشته های دور کاربرد غذایی و دارویی فراوانی دارد. در طب سنتی آسیا، صمغ ریشه آنغوزه به عنوان تنظیم سیستم هاضمه، پاک کننده و تحریک کننده پرزهای روده ای، کرم کش، خلط آور، ضدیبوست، داروی مسکن و اشتها آور تجویز می شود. با توجه به کاربرد غذایی و دارویی و همچنین خواص فارماکولوژی صمغ ریشه گیاه آنغوزه بررسی اثرات فارماکولوژی آن جهت بهره برداری در انجام تحقیقات بالینی احساس می شود. هدف از این مقاله بررسی مروری بر مطالعات انجام شده در زمینه اثرات فارماکولوژی صمغ ریشه گیاه آنغوزه بود. در این مقاله با استفاده از پایگاه اطلاعات اینترنتی نظیر MEDLINE، مقالاتی که در مورد اثرات فارماکولوژی صمغ ریشه گیاه آنغوزه تا سال ۲۰۱۰ میلادی ارائه شده بود بررسی شد. نتایج حاکی از آن است که تحقیقات گسترده ای در سه دهه اخیر بر روی اثرات فارماکولوژیکی صمغ ریشه گیاه آنغوزه انجام شده است. ترکیبات موجود در صمغ ریشه گیاه آنغوزه اثرات فارماکولوژیکی متعددی از جمله، مهار تاثیر اثر هیستامین بر مجاری گوارشی، تحریک ترشح موسین در معده، اثر آنتی اکسیدانی، مهار آنزیم مسؤل تهاجم سلول های سرطانی، تحریک در تولید انسولین و مهار تاثیر استیل کولین روی ماهیچه صاف عروق در تحقیقات آزمایشگاهی و بالینی گزارش شده است. نتیجه گیری آنکه اثرات فارماکولوژیکی مشاهده شده از صمغ ریشه گیاه آنغوزه بیانگر ارتباط نزدیک این اثرات با بیماری های مانند اختلالات گوارشی، سرطان، دیابت و فشارخون بالا است. با توجه به آنکه صمغ ریشه گیاه آنغوزه در طب سنتی در بیماری های متعدد تجویز می شود به نظر می رسد که انجام تحقیقات بالینی روی این ماده در درمان بیماری های ذکر شده لازم است.

کلمات کلیدی: گیاهان دارویی، اکومورفولوژیکی، فیزیولوژیکی، فارماکولوژی، آنغوزه

مقدمه

گیاه دارویی به گیاهی که به طور مستقیم یا غیر مستقیم تمام یا اجزایی از آن به صورت تازه یا خشک شده و یا مواد موثره استخراجی از آن به منظور اثرات بهداشتی، پیشگیری و درمانی در بدن انسان، حیوانات و دیگر گیاهان به کار می رود، گیاه دارویی گفته می شود. استفاده از گیاهان دارویی جایگاه بسیار مهمی در سیستم های بهداشتی و درمانی در سراسر دنیا دارد. این گیاهان، به اشکال مختلف مانند گیاه تازه، خشک یا پودر شده، دم کرده، جوشانده، شربت، روغن های گیاهی و اسانس های فرآوری شده مصرف می گردد. اینکه چه گیاهی برای چه بیماری مناسب است و برای چه بیماری مضر در طول تاریخ و با تجربه های فراوان بدست آمده است که امروزه به راحتی قابل استفاده می باشد. هدف طبیعت درمانی نیرو بخشیدن و تحریک کردن مکانیسم های درونی و بازگرداندن عملکرد و ساختار سلامتی به بدن است (هاشمی، ۱۳۹۱). تمام فرهنگ ها تاریخچه طولانی از طب سنتی دارند که شامل استفاده از گیاهان است. حتی در آن زمان ملل مختلف به صورت علمی اطلاعات مربوط به گیاهان را جمع آوری می کردند. در حقیقت تا قرن بیستم بیشتر اطلاعات علمی پزشکی از همین فرهنگ های گیاهی ملل مختلف استخراج شده بود. بسیاری از داروها از قبیل استریکنین، آسپرین، وین کریستین، تاکسول، آرتیمیزینین و کورار ریشه گیاهی دارند. حدود یک چهارم از داروهایی که در آمریکا در داروخانه ها پیچیده می شوند حاوی ماده موثره مشتق از گیاهان هستند. گرایش عمومی جامعه به استفاده از داروهای گیاهی و به طور کلی فرآورده های طبیعی به ویژه طی سال های اخیر رو به افزایش بوده و مهم ترین علل آن اثبات اثرات مخرب و جانبی داروهای شیمیایی از یک طرف و ایجاد آلودگی های زیست محیطی از سوی دیگر بوده است. گیاهان دارویی از ارزش و اهمیت خاصی در تامین بهداشت و سلامت جوامع هم به لحاظ درمان و هم پیشگیری از بیماری ها برخوردار بوده و هستند. استفاده منطقی و بهینه از داروهای گیاهی می تواند ضمن تامین بخشی از نیازهای عمده بهداشتی و درمانی جامعه از خروج مقادیر متناهی ارز جلوگیری کرده و مانع گسترش وابستگی به بیگانگان شود. ایران خاستگاه طب سنتی است و انواع گونه های گیاهی متنوع با خواص دارویی فراوان در آن رویش دارد. بنابراین با اتخاذ راهکارهای مناسب می توان به درکی واقعی و اصولی در خصوص نقش و بازدهی گیاهان دارویی در جوامع رو به رشدی همچون ایران رسید تا علاوه بر حفظ و حراست از این سرمایه های ملی به شکوفایی و توسعه پایدار جامعه دست یافت (رستمی و همکاران ۱۳۹۵، و امینی و همکاران، ۱۳۹۳). در این مقاله به بررسی جایگاه استفاده از گیاهان دارویی در طب سنتی و اسلامی می پردازیم و در انتها به معرفی اثرات درمانی برخی از گیاهان دارویی اشاره می کنیم. استفاده از گیاهان دارویی به قدمت عمر انسان است، چون بیماری ها با پیدایش بشر متولد شده اند. اسناد چند هزار ساله موجود در تاریخ طب و داروسازی حاوی تجربیات و اطلاعات ارزشمند گیاه درمانی است. تا چند دهه گذشته آنچه که به عنوان دارو مورد استفاده قرار می گرفت از منابع طبیعی و به طور عمده از گیاهان به دست می آمد. طب سنتی ایران بیشتر بر پایه استفاده از گیاهان دارویی استوار است و استفاده از گیاهان دارویی ریشه در سنت ما ایرانیان دارد. اولین استفاده از گیاهان دارویی در خاورمیانه و مربوط به عصر پارینه سنگی است. مسافران و تاجران روش های معالجه یونانیان و رومیان را به اطباء چینی و هندی معرفی کردند که آنها نیز این تجربیات را با تجربیات قدیمی تر خویش مخلوط نمودند. سابقه درمان بیماری ها با گیاهان دارویی به قدمت تاریخ زیست انسان بر روی کره زمین است و انسان به کمک گیاهان دارویی خود را درمان کرده و می کند. گیاهان دارویی بر خلاف داروهای شیمیایی اثرات جانبی ندارد و میزان تاثیر آنها بر بدن انسان به مراتب

بیشتر از داروهای شیمیایی است. در ایران ۲۵۰۰ نوع گیاه دارویی شناخته شده است که نزدیک به ۲۰۰ رقم آن مصرف عام دارد و مجموعاً ۳۰۰ تا ۴۰۰ نوع آن در طب سنتی تجویز می شود (بی باک و همکاران، ۱۳۹۳). مهم ترین مزایای استفاده از گیاهان دارویی را شامل موارد زیر می باشد: ۱- طب متداول همیشه در حد مطلوب موثر نیست؛ ۲- داروها اغلب عوارض نامطلوب دارند؛ ۳- داروهای گیاهی توسط رسانه ها، تارنماهای اینترنت، کتاب های عامه پسند، مشاهیر و غیره تبلیغ می شوند؛ ۴- داروهای گیاهی به طور گستردهای در دسترس هستند و معمولاً به عنوان مکمل های غذایی به بازار عرضه می شوند؛ ۵- عامه مردم تمایل دارند که گیاهان را طبیعی و در نتیجه بی ضرر تصور نمایند؛ ۶- اکثر مصرف کنندگان استطاعت پرداخت هزینه برای داروهای گیاهی را دارند (سلطانی مقدس، ۱۳۹۸).

روش تحقیق

این مطالعه باهدف بررسی اثرات گیاه کمای *ferula assa foetida* بر شناخت اکومورفولوژیکی و فیزیولوژیکی گیاه دارویی آنغوزه و اثرات فارماکولوژی درمان اختلالات گوارشی انجام شد. مواد و روش ها: در این مطالعه مروری، در بانک های اطلاعاتی Scopus, Pubmed, Medline, Google scholar SID Herbal medicine, complementary, مانند واژه هایی برای شناسایی مقالات مرتبط مورد جستجو قرار گرفت و در جستجوی اولیه و درمان های مکمل در فاصله سال های ۲۰۱۸-۱۹۹۰ برای شناسایی مقالات مرتبط مورد جستجو قرار گرفت و در جستجوی اولیه حدود ۳۰ مقاله مرتبط یافت شد که در نهایت ۱۲ مقاله مورد نقد و بررسی قرار گرفتند.

نتایج و بحث

هم زمان با انقلاب صنعتی، علم شیمی پیشرفت چشمگیری داشت که باعث به وجود آمدن این تفکر در محیط های علمی شد که می توان از طریق سنتز ترکیبات شیمیایی به خصوص مواد دارویی مشکل دارو و درمان بیماری ها را حل کرد. به همین دلیل تولید داروهای شیمیایی در قرن بیستم سرعت روز افزونی پیدا کرد و داروهای گیاهی به دست فراموشی سپرده شدند. مقایسه مواد شیمیایی ساخته دست بشر با مواد شیمیایی موجود در گیاهان، قطره ای در مقابل اقیانوس است. توجه به مطالعاتی که روی گیاهان مختلف از جمله میوه ها و مرکبات و همچنین سخنان ائمه (ع) و علم و دانش گذشتگان انجام شده، نشان می دهد که استفاده از گیاهان دارویی در درمان بیماری ها و تسکین دردها ریشه در طب اسلامی داشته است. به طور مثال پیامبر اکرم (ص) فرمودند: سیر بخورید و خود را با آن معالجه کنید، زیرا در سیر شفای هفتاد مرض می باشد. امروزه علم پزشکی نیز در خواص گیاه سیر در درمان و پیشگیری از بیماری های قلبی و عروقی یافته های فراوانی بدست آمده است یا در کتب مذهبی مسیحیان مکرراً، در مورد جو، دانه های بو داده، عسل، سرشیر به عنوان غذاهای ارزشمند صحبت شده است. مصریان سیر را همراه اجساد مومیایی شده نگهداری می کردند و رومی ها آن را به عنوان دارو در بیش از ۵۰ بیماری استفاده می نمودند (سلطانی مقدس، ۱۳۹۸). طب سنتی مجموعه ایی از دانش ها، مهارت ها و فعالیت هایی است که بر پایه تئوری ها، عقاید و تجربیات بومی فرهنگ های متفاوت بنا شده و در پیشگیری، تشخیص و درمان بیماری های جسمی و روحی به کار گرفته می شود. تعریف سازمان جهانی بهداشت از طب سنتی بدین صورت است: اقدامات بهداشتی گوناگون،

رویکردها، اطلاعات و باورهایی که گیاهان، حیوانات و یا مواد معدنی را دارای خواص دارویی دانسته و نیز درمان های روحی، روش های فیزیکی و ورزش ها را به تنهایی یا به صورت ترکیبی برای حفظ سلامتی و همچنین درمان و تشخیص و پیشگیری از بیماری ها به کار می برند. تمام فرهنگ ها تاریخچه طولانی از طب سنتی که شامل استفاده از گیاهان است را دارند. چنین بنظری رسد که یکی از درمان های ابتدایی و خیلی قدیمی که بشر بدان توسل جسته، درمان با گیاهان باشد. گیاه درمانی اغلب به صورت خوراکی یا موضعی انجام می گرفته است گیاه درمانی، درمان بیماری های مختلف جسمی و روحی به وسیله گیاهان را گویند. یکی از میراث های کهن و پر ارج سرزمین ما، تجربه های ارزشمند مردمی است که در طول هزاران سال برای حفظ سلامتی خود کسب کرده اند و هر نسل دانشی به فر آورده های نسل پیش افزوده است. بدین ترتیب در هر شهر و دیاری گنجینه های بزرگ از تجربه های پزشکی در دل پیرزنان و پیرمردان سرزمین ما نهفته است. ایرانیان از دیرباز و حتی پیش از دیگران در زمینه گیاهان دارویی و کاربرد درمانی آنها از دانش پیشرفته ای برخوردار بوده اند. نمونه بارز آن کتاب باستانی اوستاست. در این کتاب بخش های پرشماری به گیاه درمانی، معرفی گیاهان دارویی و کاربرد آنها اختصاص یافته است. اما متأسفانه در لشکرکشی اسکندر مقدونی، کتابخانه مشهور اسکندریه در آتش سوزی عمدتاً نابود شد و بیشتر منابع و آثار و کتاب های جمع آوری شده در آن سوخت و خاکستر شد، تا اینکه در قرن هشتم و نهم میلادی، اطباء ایرانی رونق خاصی به طبابت ایران و جهان بخشیدند. به طوری که با پیداشدن دانشمندان و نوآوری نظیر ابوعلی سینا و محمد زکریای رازی با انتشار کتاب های معروف خود قانون و الحاوی پیشرفت های زیادی نصیب ملت ایران و جهانیان شد. این پیشرفت ها همچنین در قرون بعد نیز ادامه یافت. در قرن سیزده میلادی، ابن بیطار، اختصاصات متجاوز از ۱۴۰۰ گیاه را که خود شخصاً می شناخت را در کتابش شرح داد (حداد عادل، ۱۳۶۲ و کردافشاری و همکاران، ۱۳۸۹)

نتیجه گیری

نتایج حاکی از آن است که تحقیقات گسترده ای در سه دهه اخیر بر روی اثرات فارماکولوژیک صمغ ریشه گیاه آنگوزه انجام شده است. ترکیبات موجود در صمغ ریشه گیاه آنگوزه اثرات فارماکولوژیک متعددی از جمله، مهار تاثیر اثر هیستامین بر مجاری گوارشی، تحریک ترشح موسین در معده، اثر آنتی اکسیدانی، مهار آنزیم مسؤؤل تهاجم سلول های سرطانی، تحریک در تولید انسولین و مهار تاثیر استیل کولین روی ماهیچه صاف عروق در تحقیقات آزمایشگاهی و بالینی گزارش شده است. نتیجه گیری آنکه اثرات فارماکولوژیک مشاهده شده از صمغ ریشه گیاه آنگوزه بیانگر ارتباط نزدیک این اثرات با بیماری های مانند اختلالات گوارشی، سرطان، دیابت و فشارخون بالا است. با توجه به آنکه صمغ ریشه گیاه آنگوزه در طب سنتی در بیماری های متعدد تجویز می شود به نظر می رسد که انجام تحقیقات بالینی روی این ماده در درمان بیماری های ذکر شده لازم است. گیاهان دارویی به لحاظ آنکه از جنس طبیعت می باشند و با طبع انسان سازگارند، کاربردهای وسیعی در پزشکی داشته و دارند. آنچه تفاوت بارز داروهای شیمیایی و گیاهی را نشان می دهد، مدت زمان مصرف، نحوه استفاده، غلظت دارو و در برخی موارد عوارض جانبی آن است. البته داروهای گیاهی در مقایسه با داروهای شیمیایی عوارض کمتری ایجاد می کنند اما مصرف این داروها به خصوص در کودکان و سالمندان باید با آگاهی و حساب شده باشد چراکه مصرف بی رویه و غیر علمی برخی از این گیاهان می تواند موجب عوارض ناخواسته و حتی مسمومیت های شدید گردد. کشور ایران خاستگاه طب سنتی است و از جمله

کشورهایی است که به دلیل شرایط اقلیمی و آب و هوایی مختلف، خاستگاه بسیاری از گیاهان دارویی می باشد بنابراین با استفاده بهینه از گیاهان دارویی می توان علاوه بر حصول اثرات درمانی در جامعه از خروج مقادیر متناهی ارزش نیز جلوگیری کرده و مانع گسترش وابستگی به بیگانگان شد و در نهایت به شکوفایی و توسعه پایدار در کشور دست یافت.

منابع

- [1] امینی، فاطمه و خانجانی، محمد و اسدیان، قاسم، ۱۳۹۳، گیاهان دارویی و احیای طب سنتی ایران، دومین همایش ملی گیاهان دارویی و کشاورزی پایدار، همدان.
- [2] آکی، هادی و داوری نیا مطلق قوچان، آرزو و محمدزاده تبریزی، زهره و پریش، سهیل، ۱۳۹۷، بررسی تاثیر عصاره گیاه گزنه بر التهاب، مطالعه مروری، همایش ملی دانشجویی گیاهان دارویی و طب مکمل، سبزوار.
- [3] بی باک، سامان و فتحی قاضی، فوزیه و شیخ الاسلامی مکرری، سوران و ملازاده، ودود، ۱۳۹۳، گیاهان دارویی و طب سنتی در ادبیات پارسی، دومین همایش ملی گیاهان دارویی و کشاورزی پایدار، همدان.
- [4] حداد عادل، غلامعلی. ۱۳۶۲. دفاع از طب سنتی، مجموعه مقالات درباره ی طب سنتی ایران. موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، صص: ۲۱-۱۲.
- [5] حسن زاده، آسیه. ۱۳۹۰. درباره انار، میوه بهشتی، ماهنامه تحلیلی، آموزشی، پژوهشی غذا، سال دوازدهم، شماره ۵۲، صفحات ۱۱ الی ۱۴.
- [6] خادم، محدثه و حیدری، محمداقبال، ۱۳۹۷، بررسی اثر بخشی گیاه بادیان در درمان اختلالات گوارشی و تنفسی، همایش ملی دانشجویی گیاهان دارویی و طب مکمل، سبزوار.
- [7] رازانی، زهرا و کازرانی، حمیدرضا و داستانی، مصطفی، ۱۳۹۲، اثرات حفاظتی آب انار بر بروز آنزیم متعاقب سکتة قلبی، سومین همایش ملی گیاهان دارویی، آمل.
- [8] رستمی، مهدی و مقدم فر، مهران و شریف پور، محمدامین، ۱۳۹۵، بررسی خواص درمانی گیاهان دارویی از دیدگاه طب سنتی، دومین همایش بین المللی و پنجمین همایش ملی گیاهان دارویی و کشاورزی پایدار، همدان.
- [9] رونده، هادی و طاهرخانی، سجاد و نیکجو، باقر، ۱۳۹۳، بررسی نقش طب سنتی در درمان بیماری ها و جایگاه استفاده از داروهای گیاهی در جهان و ایران، دومین همایش ملی گیاهان دارویی و کشاورزی پایدار، همدان.
- [10] زرگری، ع. ۱۳۶۸، گیاهان دارویی ایران. جلد اول، چاپ ششم، انتشارات دانشگاه تهران، صفحات ۲۲۲ - ۲۱۰.
- [11] زمان، س. ۱۳۷۰، گیاهان دارویی، (ترجمه). تالیف: استودولا، ژ.ل. چاپ پنجم، تهران، انتشارات ققنوس، ۲۱۸ صفحه.
- [12] سلطانی مقدس، سیدمحمدرضا، ۱۳۹۷، بررسی خواص ضد سرطانی گیاه دارویی سنجد تلخ، دومین کنفرانس بین المللی گیاهان دارویی، کشاورزی ارگانیک، مواد طبیعی و دارویی، مشهد.